

Het goede nieuws van Johannes

Volgens velen is het Johannes-evangelie pas laat geschreven (aan het eind van de eerste of het begin van de tweede eeuw) en onderscheidt het zich van de overige evangeliën doordat het Jezus niet tekent als een mens maar als God in mensengedaante. Een Fransman schreef hierover het volgende:

*“Met dit boek maakt de analyse van Jezus’ identiteit een reuzenstap vooruit. Johannes vertelt niet het verhaal van een charismatische profeet uit Galilea, maar van een Goddelijk wezen dat een lichaam heeft aangenomen tot redding van de mensheid”*¹

De gedachte dat Johannes Jezus beschouwde als een Goddelijk wezen dat uit de hemel was neergedaald en een menselijk lichaam had aangenomen wordt niet alleen door vrijzinnige maar ook door orthodoxe auteurs verdedigd². Maar was dit werkelijk de opvatting van de evangelist?

De bedoeling van het boek

Johannes heeft de strekking van zijn boek samengevat in een colofon:

“Jezus dan heeft nog wel vele andere tekenen voor de ogen van zijn discipelen gedaan, die niet geschreven zijn in dit boek; maar deze zijn geschreven opdat u gelooft dat Jezus is de Christus, de Zoon van God, en opdat u gelovend [het] leven hebt in zijn naam” (Johannes 20:30-31)

Het Griekse woord Christus betekent: “Gezalfde” en is een weergave van het Hebreeuwse begrip Messias. De titel “Zoon van God” is ontleend aan de Hebreeuwse Bijbel. In het eerste Psalmboek heeft God over de Messias gezegd:

*“Ikzelf heb **mijn koning** gezalfd,
op de Sion, mijn heilige berg.
Het besluit van de HEER wil ik bekendmaken.
Hij sprak tot mij:
Jij bent **mijn zoon**,
Ik heb je vandaag verwekt.*

---

¹ Frédéric Lenoir, *Hoe Jezus God werd*, Baarn:Ten Have, 2011, pag.101.

² Volgens de Telosvertaling beschouwde Johannes Jezus als “de eeuwige Zoon van de Vader” (*Het Nieuwe Testament, herziene Voorhoeve-uitgave*, Vaassen:H.Medema, 1982, p.179). Maar in de Bijbel is er van een “eeuwige Zoon” geen sprake. De Zoon van God ontstond toen Hij door Gods Geest werd verwekt in de maagd Maria (Lukas 1:32), en dat gebeurde op een bepaald moment in de geschiedenis (een “heden”, Psalm 2:7, Handelingen 13:33).

*Vraag het mij
en ik geef je de volken in bezit,
de einden der aarde in eigendom.
Jij kunt ze breken met een ijzeren staf,
ze stukslaan als een aarden pot” (Psalm 2:6-9)*

“Mijn zoon” is in deze psalm een synoniem van “mijn koning die Ik heb gezalfd”, d.w.z. de Messias. “Zoon van God” is in Johannes 20:31 dus een parallel van “Christus” en betekent: de door God aangestelde en met volmacht beklede messiaanse koning. In Lukas 1:32 legt de engel Gabriël de eretitel “Zoon van de Allerhoogste” uit als: “Hem die de Heer, God, de troon van zijn vader David zal geven”.

Toen Jezus aan zijn leerlingen vroeg: “Wie zegt u dat Ik ben?”, gaf Simon Petrus het antwoord:

“U bent de Christus, de Zoon van de levende God” (Mattheüs 16:16)

Lukas geeft dit antwoord als volgt weer: “U bent de Christus van God” (Lukas 9:20) en Markus schrijft, nog bondiger: “U bent de Christus” (Markus 8:29). “Zoon van God” of “Zoon van de levende God” is blijkbaar hetzelfde als “Christus” of “Messias”. Onze Heer verklaarde de titel als volgt: “Hem die de Vader heeft geheiligd en in de wereld gezonden” (Johannes 10:36).

Volgens het colofon van zijn evangelie schreef Johannes zijn boek om aan te tonen dat Jezus de door de profeten aangekondigde Messias is, de door God gezalfde koning die namens Hem over de hele aarde zal regeren en die in Psalm 2 Gods Zoon wordt genoemd.

De Ene en Zijn zoon

In een gebed heeft Jezus eens een omschrijving van zijn missie gegeven. Hij zei, dat de Vader Hem “macht had gegeven over alle vlees” opdat Hij aan alles wat Hem was gegeven eeuwig leven zou schenken (Johannes 17:2). Over dat leven zei Hij:

“En dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen, de enige waarachtige God, en Jezus Christus, die U hebt gezonden” (Johannes 17:3)

Jezus maakte onderscheid tussen Zichzelf en zijn Vader. Hij noemde zijn Vader “de enige waarachtige God” en Hij duidde zichzelf aan als de Christus die de Vader had gezonden. Omdat Hij zijn Vader de “enige waarachtige God” noemde, de enige die werkelijk de naam God verdient, beschouwde de evangelist de Messias beslist *niet* als “God de Zoon”, de tweede persoon van de Goddelijke Drie-eenheid. De gebeurtenissen die Johannes beschrijft bewijzen wel dat Jezus de volmaakte gezant was, die sprak en handelde

namens zijn Vader. Het optreden van Jezus was erop gericht dat mensen die van God zijn vervreemd de enige waarachtige God als Vader zouden leren kennen. Wie de Vader van Jezus als zijn eigen Vader kent, bezit eeuwig leven (vgl. Johannes 20:17).

Johannes 1:1-3

Vooraf op grond van het voorwoord van zijn evangelie menen velen dat Johannes de Messias afschildert als een Goddelijk wezen:

“In [het] begin was het Woord en het Woord was bij God, en het Woord was God. Dit was in [het] begin bij God. (Johannes 1:1-2)

Men vat deze woorden op alsof er stond: “In het begin was de Zoon en de Zoon was bij God, en de Zoon was God”. De *Bijbel in Gewone Taal* schrijft zelfs: “In het begin was Gods Zoon er al”. En de *Living Bible* geeft Johannes 1:1 op de volgende manier weer:

*“Toen er nog helemaal niets bestond, was Jezus Christus er al. Hij woonde bij God. Dat is altijd zo geweest. Hij was zèlf God”*³

Maar dat is niet wat de Schrift zegt! Johannes schreef: “Het woord is vlees geworden” (Johannes 1:14), maar niet: “God is mens geworden”, of: “De Zoon van God is mens geworden”. Het eerste is een Bijbelwoord; het tweede en derde zijn menselijke interpretaties die afwijken van de Bijbeltekst⁴. De conclusie dat “een Goddelijk wezen een lichaam heeft aangenomen tot redding van de mensheid” is gebaseerd op traditionele uitleg van Johannes 1:14 maar vloeit niet rechtstreeks voort uit de tekst.

In de proloog van zijn evangelie spreekt Johannes over het woord dat er al was in het begin en dat voorafging aan de schepping (Genesis 1:1). Dat woord was “bij God”, aangezien de Schepper planmatig te werk gaat en

---

³ Ontleend aan: *Levend Evangelie*. Hoornaar: Gideon, 1977, p.228. Parafrases als de *Living Bible* en de *Bijbel in Gewone Taal* wijken niet alleen ver af van de oorspronkelijke tekst, maar zijn bovendien met de Schrift in strijd. Want volgens het woord dat de engel Gabriël in opdracht van God moest verkondigen, zou de Zoon van God er pas zijn nadat Hij door Gods Geest was verwekt en zou Hij pas na Zijn geboorte de naam Jezus ontvangen (Lukas 1:31-33). De Zoon van God was er *niet* in het begin, want God zegt in de tweede Psalm van Hem: “*Heden heb Ik u verwekt*” (Psalm 2:7). Volgens de apostel Paulus gingen deze woorden in de eerste eeuw in vervulling (Hand.13:32-33). Vóór de dag van zijn verwekking bestond de zoon niet.

⁴ “Het woord dat vlees is geworden (Joh.1:14) droeg de naam Jezus... Het woord... dat er reeds was vóór de schepping was niet Jezus de Christus, want het woord op zichzelf was niet ‘in het vlees’... Het is daarom niet juist het woord te identificeren met Jezus Christus in zijn aardse bestaan. Het is duidelijk de bedoeling van Johannes beide te onderscheiden” (C.de Beus, *Johannes’ getuigenis van het Woord*, Nijkerk: Callenbach 1973, pag.45).

handelt met volmaakte wijsheid. En het woord “was God” – niet in die zin dat het een afzonderlijke persoon was van dezelfde aard als de Schepper, maar in de oorspronkelijke betekenis van het woord *theos*: “Beschikker” of “Plaatser”. Wat het Woord omschreef, werd; alles wat het Woord uitdrukte kwam tot stand. De schepping die door het Woord tot aanzijn kwam was precies zo als het Woord had beschikt. Het Woord plaatste alle dingen. Daarom kan het “Beschikker” of “Plaatser” worden genoemd.

De oorspronkelijke tekst van Johannes 1:1 luidt: *“En archei èn ho logos, kai ho logos èn pros ton theon, kai theos èn ho logos”*, wat letterlijk betekent:

“In aanvang was het woord, en het woord was naar DE God toe, en God was het woord”

Een predikant schreef over dit vers eens:

“Wie de griekse tekst leest, merkt op dat bij de woorden ‘bij God’ het lidwoord gebruikt wordt, maar bij het volgende: ‘het Woord was God’ ontbreekt dit. Het lidwoord duidt aan dat Johannes hierbij denkt aan de éne God, van wie Genesis 1 zegt dat Hij de hemel en de aarde geschapen heeft. Het Jodendom was streng monotheïstisch en dulde niet een tweede God naast Jahwe, de Heer. Johannes wil de Logos niet gelijkstellen aan de éne God, maar toch noemt hij Hem God (gr: theos)”⁵

Johannes maakte onderscheid tussen DE God, dat wil zeggen: de enige waarachtige God, de Vader, wiens woord de oorsprong is van alles, en het woord dat God is (Beschikker) maar niet DE God. De evangelist plaatste in het eerste geval een bepaald lidwoord (Gr. *ho*) voor het woord God maar in het tweede geval liet hij het lidwoord weg. Johannes schreef niet, dat het woord “bij” of “naast” (Gr. *para*) God was, maar hij merkte op dat het “naar God toe” was (Gr. *pros*). Het woord bevond zich niet passief “bij” de Schepper, maar het was “op Hem gericht”. God zond het uit en het keerde naar Hem terug, aangezien het bedoeld was om iets tot stand te brengen.

Wat de evangelist in vers 1 opmerkt, doet denken aan wat God eens bij monde van een profeet heeft gezegd:

“Want zoals de regen en de sneeuw van de hemel neerdaalt en daarheen niet weerkeert, maar doorvochtigt eerst de aarde en maakt haar vruchtbaar en doet haar uitspruiten en geeft zaad aan de zaaier en brood aan de eter, alzo zal mijn woord dat uit mijn mond uitgaat, ook zijn; het zal niet ledig tot Mij wederkeren, maar het zal doen wat Mij behaagt en dat volbrengen, waartoe Ik het zend” (Jesaja 55:10-11)

---

⁵ De Beus, a.w., pag.41.

Met “het woord was naar God toe” wordt ook bedoeld dat het woord verwees naar de Spreker. Het was de uitdrukking van Gods gedachten, de expressie van wat er in Hem omging. Uit wat God sprak had een luisteraar het karakter van de Spreker kunnen afleiden.

Om zowel de hechte band als het onderscheid tussen het woord en de Ene te benadrukken, merkt Johannes in vers 2 opnieuw op:

“Dit was in aanvang bij DE God”.

Wanneer Johannes schrijft dat het woord “bij God was”, dan gebruikt hij het voorzetsel *pros*. Maar wanneer hij vertelt dat Jezus eens zei: “Wat Ik bij <mijn> Vader gezien heb, spreek Ik” (Johannes 8:38), dan gebruikt hij voor “bij” het voorzetsel *para*. Wat Jezus bij de Vader had gezien (in de Schriften, of in de tempel) dat gaf Hij door aan Zijn discipelen. De Griekse taal gebruikt in Johannes 1:1 en Johannes 8:38 verschillende voorzetsels die in Bijbelvertalingen helaas op dezelfde manier zijn weergegeven.

Net als de evangelist gebruikte Jezus het woord “God” in de betekenis van “Beschikker” of “Plaatser”. Toen de Farizeeën Hem eens van godslastering beschuldigden omdat Hij zich Gods Zoon noemde, zei Hij:

*“Staat er niet geschreven in uw wet: Ik heb gezegd: U bent **goden**? Als Hij hen goden noemt tot wie het woord van God kwam (en de Schrift kan niet verbroken worden), zegt u van Hem die de Vader heeft geheiligd en in de wereld gezonden: U lastert, omdat Ik gezegd heb: Ik ben Gods Zoon?”* (Johannes 10:34-36)

In Psalm 82:6 duidt God de oudsten (en rechters) van Israël aan als “goden”. Ze mochten zo heten omdat zij het voor het zeggen hadden. Zij konden vonnis vellen en beschikkingen treffen. Op een vergelijkbare (maar oneindig veel verhevener) manier kan het woord dat er was in het begin “God” worden genoemd. Het was niet *identiek* aan de Ene (het was immers “bij” Hem) maar het was God omdat het alles plaatste en beschikte. Johannes vervolgt zijn betoog dan ook met de verklaring:

“Alle dingen zijn door Hem geworden, en zonder Hem is niet één ding geworden dat geworden is” (Johannes 1:3).

In de Griekse taal is het zelfstandig naamwoord *logos* mannelijk, vandaar dat “het woord” (*ho logos*) in deze taal kan worden aangeduid als “hem”. In onze taal is het begrip “woord” echter onzijdig. Men had Johannes 1:3 daarom kunnen vertalen als: “Alle dingen zijn erdoor geworden, en zonder het [Woord] is niet één ding geworden dat geworden is”. In de oudste

Protestantse vertalingen van de Bijbel is vers 3 werkelijk zo weergegeven. De protestantse taalgeleerden beseften dat hier nog steeds over het woord wordt gesproken. Daarom luidt Johannes 1:3 in de Statenvertaling van 1637:

*“Alle dingen zijn door **hetzelve** gemaakt, en zonder **hetzelve** is geen ding gemaakt, dat gemaakt is”.*

De al eerder genoemde predikant merkte hierbij op:

“Dit kan zó bedoeld zijn, dat de Logos het middel of het medium was waardoor de éne God hemel en aarde schiep.... Want voor de Israëliet staat het vast dat Jahwe de Schepper is van hemel en aarde... Israël belijdt Jahwe als de éne en enige God. Dit wordt duidelijk uitgesproken in Deuteronomium 6:4-7”⁶

En inderdaad is dit wat de Schriften ons leren. Het woord was het middel of het medium waardoor de enige waarachtige God de hemelen en de aarde schiep:

*“Door het **woord** des HEREN zijn de hemelen gemaakt; door de adem van zijn mond al hun heer” (Psalm 33:6)*

*“De ganse aarde vreze voor de HERE, al de bewoners der wereld moeten voor Hem ontzag hebben. Want Hij **sprak** en het **was** er, Hij **gebod** en het **stond** er” (Psalm 33:8-9)*

Johannes 1:4-5

Nadat Johannes de werkzaamheid van het woord in de schepping heeft belicht, vervolgt hij door te schrijven:

“In Hem was leven, en het leven was het licht van de mensen” (Johannes 1:4)

Deze weergave (van Voorhoeve) sluit niet aan op het voorafgaande. Veel consequenter is de Statenvertaling die hier schrijft:

“In hetzelve was leven, en het leven was het licht der mensen”

Johannes spreekt nog steeds over het woord. Het woord was niet alleen werkzaam “in aanvang” (bij de totstandkoming van het heelal, het *beresjiet* van Genesis 1:1), maar ook later, toen er al mensen waren. Op het eerste gehoor is men geneigd om uit “in hetzelve was leven” te concluderen dat het

---

⁶ C.de Beus, a.w., pag.42.

woord werkzaam was in het telkens opnieuw tot-aanzijn-roepen van al wat leeft en het onderhouden van al het geschapene. Volgens de brief aan de Hebreëën draagt God immers “alle dingen door het woord van zijn kracht” (Hebreëën 1:3)⁷. En de apostel Paulus zei in zijn toespraak op de Areópagus over de Schepper: “In Hem leven wij, bewegen wij en zijn wij” (Handelingen 17:28).

Toch kan dit niet de bedoeling van Johannes zijn. Dat alle dingen door het woord tot stand gekomen waren, had de evangelist in het vorige vers al gezegd. Hier merkt hij op, dat het leven in het woord “het licht was van de mensen”. Licht is in de Bijbel dikwijls een aanduiding van kennis van God en geestelijke dingen. Het “leven” dat er in het woord was, uitte zich doordat dit woord de mensheid kennis verschafte van haar Schepper en aan de mensen onderricht gaf over oorsprong en doel van het geschapene. Niet alleen in fysiek opzicht maar vooral in geestelijk opzicht was er “leven” in het woord. Mozes had tegen het volk Israëel ooit gezegd:

*“Neemt al de woorden ter harte, waarmee ik u heden vermaan, opdat gij daarmee uw kinderen zult opdragen al de woorden dezer wet nauwgezet te onderhouden. Want dit is voor u geen ledig woord, maar dit is uw **leven**: door dit woord zult gij lang wonen in het land, dat gij na het overtrekken van de Jordaan in bezit zult nemen”* (Deuteronomium 32:46-47)

En Jezus had, toen Hij werd verzocht door de duivel, de aanval met een citaat uit de wet afgeslagen:

*“Er staat geschreven: Niet van brood alleen zal de mens **leven**, maar van alle woord, dat door [de] mond van God uitgaat”* (Mattheüs 4:4, Lukas 4:4, Deuteronomium 8:3)

Voor “leven” gebruikt de evangelist in Johannes 1:4 het Griekse woord *zoè*, dat wil zeggen: leven in absolute zin, het soort leven dat God zelf bezit, leven dat sterker is dan de dood en dat de dood verdrijft. Niet het woord *bios*, dat betrekking heeft op een tijdelijk en vergankelijk, stoffelijk en aards bestaan. *Bios* komt voor in 1 Johannes 2:16 (“de hoogmoed van het leven”) en ook in 1 Johannes 3:17 (“het leven van de wereld”), maar niet in Johannes 1:4. Het woord van God is “levend en blijvend” (1 Petrus 1:23, Jesaja 40:8) en bovendien “levend en krachtig” (Hebreëën 4:12, Jesaja 55:11). Door dat woord worden mensen opnieuw geboren en wordt er geestelijk leven in hen gewekt (Jakobus 1:18, 1 Petrus 1:23, Psalm 119:25 en 107, Psalm 19:8).

---

⁷ In sommige vertalingen wordt de indruk gewekt dat de Zoon alle dingen draagt door het woord van zijn kracht, maar de Hebreëenschrijver zegt dat de Zoon de “uitstraling van de heerlijkheid” en de “afdruk van het wezen” is van Hem die alle dingen draagt door het woord van zijn kracht, d.w.z. van de Vader.

Dat het door het woord gewekte leven “het licht der mensen” is, betekent gezien vers 9 dat het de mensen verlicht. Het toont hun waar ze vandaan komen, waar ze naar toe gaan en hoe ze kunnen lopen. Licht is een aanduiding van geluk, voorspoed, vreugde, gezondheid, heil, redding, uitzicht, perspectief. Licht openbaart ook welke gevaren ons bedreigen zodat we eraan kunnen ontsnappen. Misdadigers die erop uit zijn om kwaad te doen hebben daarom een hekel aan het licht (Johannes 3:19). De beeldspraak van het woord als “licht der mensen” ontleende Johannes aan de eeuwenoude liederen van het volk Israël. In de Psalmen staat geschreven:

*“Het gebod des HEREN is louter,
het verlicht de ogen” (Psalm 19:9)*

*“Want bij U is de bron des levens,
in uw licht zien wij het licht” (Psalm 36:10)*

*“Uw woord is een lamp voor mijn voet
en een licht op mijn pad” (Psalm 119:105)*

Ook de boodschap van de profeten wordt in de Bijbel een licht genoemd:

“Gij doet wèl, er acht op te geven als op een lamp, die schijnt in een duistere plaats, totdat de dag aanbreekt en de morgenster opgaat...” (2 Petrus 1:19)

Het woord laat ons de weg zien die naar het leven voert (Psalm 16:11). De schepping zoals wij die waarnemen is nog niet de uiteindelijke of definitieve. Het einddoel is het koninkrijk van God waarvan de profeten hebben gesproken.

“En het licht schijnt in de duisternis, en de duisternis heeft het niet begrepen” (Johannes 1:5)

Wanneer “licht” beeldspraak is voor kennis van God en geestelijke dingen, dan is “duisternis” een metafoor voor menselijke onwetendheid en verdorvenheid. Voor mensen die Hem niet kennen, en ook voor mensen die van Hem zijn vervreemd en Hem vijandig gezind zijn, laat God het licht van zijn woord schijnen.

Het Griekse werkwoord *katalambanoo* is in Johannes 1:5 vertaald met “begrijpen”, maar op andere plaatsen weergegeven als “betrappen” (dat wil zeggen: “grijpen” tijdens het plegen van een misdaad, Johannes 8:3,4) of “overvallen” (“grijpen” in de zin van machteloos maken, Johannes 12:35). In

al deze teksten kan het met “grijpen” worden vertaald. Dat de duisternis het licht niet “gegrepen” heeft, kan op verschillende manieren worden opgevat:

- a. De mensheid heeft het licht van het woord niet aangenomen. Ze heeft niet erkend dat wat God zegt de waarheid is. Ze heeft het woord niet “gepakt”.
- b. De mensheid heeft geprobeerd om het licht van het woord te grijpen en te doven, maar dat is haar niet gelukt. God laat zijn licht nog altijd schijnen.

Beide verklaringen zijn mogelijk en ze sluiten elkaar niet uit. Het licht van het woord schijnt in een wereld die de waarheid van God vervangt door de leugen (Romeinen 1:25). De mensheid is Hem vijandig gezind en weigert om Hem te erkennen (Romeinen 1:28).

Deze vijandige houding komt in de Bijbel dikwijls ter sprake. De patriarch Job zei al:

“Anderen behoren tot de vijanden van het licht; zij kennen Zijn wegen niet en blijven niet op Zijn paden” (Job 24:13)

En de Spreukendichter klaagde:

“Hoelang zult gij, onverstandigen, het onverstand liefhebben, zullen spotters aan spotternij een welgevallen hebben, en dwazen de kennis haten?...”

*Omdat zij de kennis hebben gehaat
en de vreze des HEREN niet hebben verkozen,
mijn raad niet hebben gewild,
al mijn vermaningen hebben versmaad,
zullen zij eten van de vrucht van hun wandel
en verzadigd worden van hun raadslagen” (Spreuken 1:22,29-31)*

Profeten die het woord van God doorgaven werden altijd gesmaad en vervolgd en er werden lasterpraatjes over hen rondgestrooid (Mattheüs 5:11-12). De mensen haatten hen en stootten hen uit (Lukas 6:22-23). Gods gezanten werden in vele gevallen zelfs vermoord – door godsdienstige leiders! (Mattheüs 23:27-36, Lukas 11:47-52, 13:34). Alleen de *valse* profeten werden maar geëerd (Lukas 6:26). Aan getuigen van het licht is geen eer te behalen. Zelfs oprechte gelovigen zijn traag van hart om “alles te geloven” wat God heeft gesproken (Lukas 24:25). Maar ondanks de hardnekkigheid en de vijandschap van de mensen laat God zijn licht nog altijd schijnen.

Johannes 1:6-8

“Er was een mens, van God gezonden; zijn naam was Johannes” (Johannes 1:6)

Van het schijnen van het licht in de duisternis geeft de evangelist een concreet voorbeeld. Hij vermeldt een woord dat kort tevoren in Israël had geklonken. Hoewel Israël niet had geluisterd naar Gods profeten en hun boodschap had verworpen, stuurde God opnieuw “een mens”. Zijn naam was “Johannes”. Deze Johannes was niet de evangelist maar de boeteprediker die in Israël bekend stond als “de Doper”. Zijn naam (Hebr. *Jochanan*) betekent: “JHVH (de HERE) is genadig”. Het genadige karakter van God bleek niet alleen uit het feit dat Hij Johannes zond, maar ook uit de inhoud van de boodschap die de profeet in opdracht van Hem mocht verkondigen.

In de oorspronkelijke tekst van Johannes 1:6 staat niet: “er was een mens”, maar “er werd een mens” (Gr. *egeneto*). Johannes wordt door de evangelist geschaard onder de “alle dingen” die door het woord zijn geworden (Johannes 1:3). Ook hij “werd” omdat God sprak. De geboorte van de Doper was aangekondigd met een boodschap vanuit de hemel (Lukas 1:5-25). En Johannes werd naar Israël gezonden toen het woord van God tot hem kwam (Lukas 3:2).

Voor “zenden” gebruikt de evangelist het Griekse werkwoord *apostellein*. Johannes werd als gezant uitgestuurd om een bepaalde opdracht te vervullen. Net als de profeet Jesaja (Jesaja 6:8) werd hij door God gezonden om de “last” van een bijzonder woord van God aan Israël door te geven (Lukas 3:2).

Over de Doper merkt de evangelist op:

“Deze kwam tot een getuigenis, om van het licht te getuigen, opdat allen door hem geloofden” (Johannes 1:7)

De Griekse uitdrukking *di autou* is door de vertalers weergegeven als “door hem”, maar slaat (vanwege de naamval in het Grieks) waarschijnlijk terug op het woord “getuigenis” of het woord “licht”. Men had aan het eind van vers 7 dus ook kunnen schrijven: “opdat allen erdoor geloofden”.

De boodschap van God die Johannes mocht doorgeven was: “Bekeert u” (Mattheüs 3:2). Die oproep was een verwijzing naar licht dat al eerder had geschinen. Ook de profeten vóór Johannes hadden Israël opgeroepen tot bekering. Maar het motief dat de Doper voor zijn oproep aangaf was nieuw: “want het koninkrijk der hemelen is nabijgekomen”. Dat het rijk van God voor de deur stond hadden de profeten vóór Johannes niet gezegd.

Johannes hield zijn publiek voor: "Ga anders over jezelf en over God denken, noem zonde wat God zonde noemt, belijd je misstappen en laat je als uiting van je verlangen naar reiniging in water dopen. Spoedig zal de Messias verschijnen. Wanneer die komt, zal Hij je dopen met heilige Geest, zodat je van harte in Gods wegen gaat wandelen en Hem blijvend kunt gaan dienen en behagen".

Johannes wees mensen op hun afdwalingen en overtredingen en riep hen op om daarmee te breken. Maar hij vestigde de blik van zijn hoorders vooral op het grote licht dat spoedig in Israël zou opgaan: het onderwijs van de Messias dat zou worden bevestigd door tekenen, de komst van het koninkrijk der hemelen en de uitstorting van heilige Geest. Als zinnebeeld van de toekomstige Geestesdoop doopte Johannes zijn bekeerlingen met water. Zo getuigde Johannes van het licht.

Het optreden van Johannes was de vervulling van een profetie over Elia die "het hart der vadersen zou terugvoeren tot de kinderen en het hart der kinderen tot hun vadersen" (Maleachi 4:5-6, Mattheüs 11:14). Johannes getuigde opdat "allen" zouden "geloven". Het woord "allen" betekent in eerste instantie allen die naar de Doper kwamen luisteren in de woestijn. Uiteindelijk zal de hele mensheid worden beschenen door het licht dat Johannes aankondigde (vers 9). "Geloven" wil zeggen: God op zijn woord geloven, dat woord voor betrouwbaar houden, en zijn vertrouwen vestigen op de komende Messias (vgl. Johannes 1:31).

"Hij was het licht niet, maar [hij was] om van het licht te getuigen" (Johannes 1:8)

In de Griekse tekst van dit vers staat letterlijk:

"Niet deze was het licht"

Johannes was niet het vleesgeworden woord (Johannes 1:19-20). Hij kon alleen maar van dat woord getuigen. De boodschap die Johannes verkondigde en de doop die hij bediende, wezen vooruit naar de Messias die na hem op het wereldtoneel zou verschijnen (Johannes 1:27). Over de vraag wie Johannes was zou Jezus later opmerken:

"Voorwaar, Ik zeg u: onder hen die uit vrouwen geboren zijn, is geen grotere opgestaan dan Johannes de Doper; maar de geringste in het koninkrijk der hemelen is groter dan hij... Want alle profeten en de wet hebben tot op Johannes geprofeteerd. En als u het wilt aannemen: hij is Elia die zou komen" (Mattheüs 11:11-13, Lukas 7:26-28).

Johannes was de laatste profeet uit het tijdperk dat voorafging aan de komst van de Messias. Vanwege zijn unieke taak en positie in de heilsgeschiedenis was hij de grootste van de profeten, de Godsgezant die hun werk voltooide en hun tijdperk afsloot. Maar de “geringste in het koninkrijk der hemelen”, de Messias die zich als een slaaf vernederde om zijn onderdanen te reinigen (Johannes 13:13-15), is groter dan hij.

Johannes 1:9-11

Aan de mededeling dat Johannes niet zelf het licht was, maar alleen van het licht kon getuigen, voegt de evangelist een verklarende voetnoot toe:

“Dit was het waarachtige licht, dat in de wereld komt en iedere mens verlicht”
(Johannes 1:9)

In de oorspronkelijke Griekse tekst luidt de zin als volgt:

“Het was het licht – het ware – dat verlicht ieder mens komende in de wereld”

De bijzin “komende in de wereld” kan terugslaan op “het licht” maar ook op “ieder mens”. In het eerste geval merkt de evangelist op dat Johannes getuigde van het ware licht dat in de wereld zou komen zodra hijzelf zijn getuigenis had voltooid. In het tweede geval houdt de evangelieboodschap in dat Johannes getuigde van het ware licht dat ieder mens die ter wereld komt verlicht – waar of wanneer die mens ook maar leeft.

Beide verklaringen van Johannes 1:9 zijn mogelijk. De Messias zou inderdaad direct na de Doper op het wereldtoneel verschijnen. Terwijl Johannes aan het dopen was, zei hij tegen zijn volksgenoten:

“Ik doop met water; midden onder u staat [Eén] die u niet kent, die na mij komt; ik ben niet waard zijn schoenriem los te maken” (Johannes 1:26-27)

Maar het licht van de Messias zal ook eens alle mensen gaan verlichten en de duisternis totaal gaan verdrijven. De Heer heeft tegen zijn discipelen gezegd:

“En als Ik van de aarde ben verhoogd, zal Ik allen tot Mijzelf trekken”
(Johannes 12:32)

Dit allesomvattende reddingswerk van de Messias wordt genoemd in vele Bijbelteksten (vgl. Romeinen 5:18-19, 1 Korinthe 15:21-23, Filippenzen 2:8-11, Efeze 1:9-10, Kolossenzen 1:19-20, 1 Johannes 2:1-2).

Het woord dat de evangelist voor “waarachtig” gebruikt, betekent niet “echt” in tegenstelling tot “nep”, maar de werkelijkheid in tegenstelling tot

een afbeelding of een representatie daarvan. Johannes kon alleen maar van het komende licht *getuigen*, in de persoon van Jezus kwam dat licht *echt* in de wereld.

Voor “verlichten” gebruikt de evangelist in vers 9 een ander werkwoord dan voor “schijnen” in vers 5. “Verlichten” is in de oorspronkelijke tekst *phootizoo*, d.w.z. beschijnen, verlichten in de zin van inzicht geven. “Schijnen” is *phainoo*, d.w.z. zichtbaar worden of verschijnen. Gods licht “schijnt” al vele duizenden jaren in de duisternis, maar kwaadwillige mensen plaatsen er een gordijn voor. Wanneer het ware licht echter een mens “verlicht”, dan bereikt dat licht zijn doel. In het leven van de betrokkene is dan de duisternis verdreven.

“Hij was in de wereld, en de wereld is door Hem geworden, en de wereld heeft Hem niet gekend” (Johannes 1:10)

Onze Bijbelvertalingen wekken de indruk dat er in vers 9 een onpersoonlijke en vers 10 een persoonlijke werkwoordsvorm wordt gebruikt. Alsof er in vers 9 zou staan: “*Het was*” (het waarachtige licht), en in vers 10: “*Hij was*”. In werkelijkheid staat er in beide verzen precies dezelfde Griekse uitdrukking. Omdat vers 10 betrekking heeft op “het woord” waardoor de wereld was geworden (zie vers 1-3) of “het waarachtige licht” waarover in vers 9 was gesproken is het consequenter om vers 10 als volgt te vertalen:

“Het was in de wereld, en de wereld is erdoor geworden, en de wereld heeft het niet gekend”

Het Griekse woord dat Johannes voor “wereld” gebruikt is *kosmos*. Dit heeft meestal betrekking op de georganiseerde samenleving, het sociale, politieke en godsdienstige systeem. Die mensenwereld (vooral de godsdienstige elite van het volk Israël) wilde met het woord of het licht dat in haar midden was niets te maken hebben, zij zag niet in dat het woord dat hier klonk of het licht dat hier scheen hetzelfde woord was waaraan het haar eigen bestaan ontleende. Wat in vers 10 staat doet denken aan wat Jezus later zou zeggen tegen de Joodse leiders:

“U onderzoekt de Schriften, omdat u meent daarin eeuwig leven te hebben; en die zijn het die van Mij getuigen; en [toch] wilt u tot Mij niet komen opdat u leven hebt” (Johannes 5:39-40)

“Kennen” heeft in verband met het licht van het woord de betekenis van “er deel aan hebben”, “er de waarheid van inzien”, “zich ermee vereenzelvigen”. Dat was op de leiders van Israël niet van toepassing. Ze zagen het grote belang van de boodschap van Christus niet in, ze hadden er geen deel aan

maar namen er juist afstand van, ze vereenzelvigden zich er niet mee. Hoewel er op die regel ook uitzonderingen waren, zoals Jozef van Arimathéa en Nicodémus. In vers 12 zal de evangelist zulke uitzonderingen nog gaan vermelden. Nu vervolgt hij:

“Hij kwam tot het zijne, en de zijnen hebben Hem niet aangenomen”
(Johannes 1:11)

Ook hier zou het consequenter zijn geweest indien de vertalers hadden geschreven:

“Het kwam tot het zijne, en de zijnen hebben het niet aangenomen”

Want het onderwerp van de zin is nog steeds het woord dat de mensen verlicht. Deze zin is een nadere bepaling bij wat er in de vorige zin was gezegd. Binnen de wereld kwam het woord naar één specifiek volk toe. Israël is het volk van het woord, in tegenstelling tot de natiën.

“Wat is dan het voorrecht van de Jood, of wat is het nut van de besnijdenis? Veel in elk opzicht, en wel in de eerste plaats dat hun de woorden van God zijn toevertrouwd” (Romeinen 3:1-2)

“Immers, zij zijn Israëlieten, hunner is de aanneming tot zonen en de heerlijkheid en de verbonden en de wetgeving en de eredienst en de beloften”
(Romeinen 9:4)

“Immers, welk groot volk is er, waarvan de goden zó nabij zijn als de HERE, onze God, telkens als wij tot Hem roepen? En welk groot volk is er, dat inzettingen en verordeningen heeft zo rechtvaardig als heel deze wet die ik u heden voorleg?” (Deuteronomium 4:7-8)

“Hij maakte Mozes zijn wegen bekend, de kinderen Israëls zijn daden” (Psalm 103:7)

*“Hij heeft Jakob zijn woorden bekendgemaakt,
Israël zijn inzettingen en verordeningen.
Aldus heeft Hij aan geen enkel volk gedaan,
En zijn verordeningen kennen zij niet. Halleluyah.* (Psalm 147:19-20)

Wanneer er in verband met het woord over “het zijne” wordt gesproken, dan kan het over niets anders gaan dan het volk Israël. Aan hen zijn de woorden van God immers toevertrouwd. Van hen zijn de verbonden en de wetgeving en de eredienst en de beloften.

Maar het onbegrijpelijke heeft zich voorgedaan: “de zijnen”, de mensen uit het volk dat “het zijne” is, hebben het woord niet aangenomen. De Griekse uitdrukking *hoi idioi* kan ook betekenen: “de bloedverwanten”. Voor “aannemen” gebruikt de evangelist het Griekse werkwoord *paralambanoo*, dat de betekenis heeft van aanvaarden, bij zich houden, in zich opnemen, zich ermee vereenzelvigen. Dat alles deed Israël niet, hoewel het volk de rijkdom en de stralende heerlijkheid van het woord had kunnen beseffen.

Johannes 1:12-13

De evangelist haast zich om op te merken, dat hoewel de zijnen het woord afwezen, gelukkig niet iedereen met deze afwijzing instemde:

“Maar allen die Hem hebben aangenomen, hun gaf Hij [het] recht kinderen van God te worden, hun die in zijn naam geloven; die niet uit bloed, niet uit [de] wil van [het] vlees, niet uit [de] wil van een man, maar uit God geboren zijn” (Johannes 1:12-13)

Ook hier, waar Johannes over de gunstige uitzonderingen begint te spreken, kan men nog steeds vertalen:

“Maar allen die het hebben aangenomen, hun gaf het recht kinderen van God te worden”

Het gaat in dit vers nog steeds om het woord dat tot Israël kwam. Wie dat woord niet afwijst maar het aanneemt, het betrouwbaar acht omdat hij het herkent als een woord van God, het in zich opneemt en het bewaart in zijn hart, aan zo iemand geeft dat woord het recht om een kind van God te worden. In de oorspronkelijke tekst staat letterlijk: “Maar zo velen als het hebben aangenomen”. Hiermee benadrukt de evangelist dat *ieder mens* die het woord aanneemt een kind van God mag worden, ongeacht zijn afkomst, nationaliteit, voorgeschiedenis, sociale status, leeftijd of geslacht. Of men nu Jood is of heiden, slaaf of vrije, man of vrouw, jong of oud: zo iemand ontvangt het recht van het kindschap. Ook al is men een eenling en wordt men door zijn bloedverwanten misschien verketterd en uitgestoten.

De schrijver gebruikt voor “kind” het woord *teknon*, dat wil zeggen: een nazaat of nakomeling. Dat kan zowel een zoon als een dochter zijn. “Hun gaf Hij [het] recht kinderen van God te worden” betekent niet, dat wie nú het woord aanneemt pas na een langdurig proces een kind van God wordt. In het volgende vers zal Johannes nog opmerken, dat mensen die het woord hebben aangenomen “uit God geboren **zijn**” (vers 13). En in zijn eerste brief schrijft hij:

*“Ziet, welk een liefde de Vader ons gegeven heeft, dat wij kinderen van God genoemd worden, en wij **zijn** het ook... Geliefden, nu **zijn** wij kinderen van God...”* (1 Johannes 3:1-2)

Wel is het zo, dat de oorspronkelijke leerlingen van Johannes de Doper en van Jezus pas na de opstanding van de Messias uit de doden de Geest konden ontvangen en zó opnieuw werden geboren (vgl. Johannes 7:39). Toen ze geloofden wat Johannes en Jezus in opdracht van God mochten verkondigen, ontvingen ze het recht om kinderen van God te worden. “Van boven geboren” werden ze pas toen Jezus uit de doden was opgestaan (1 Petrus 1:3).

Uit Johannes 1:12 blijkt, dat het woord in de ontvanger een verandering tot stand brengt. Wat de persoon in kwestie eerst *niet* was – een mens die de hemelse Vader kent – dat wordt de betrokkene zodra hij of zij het woord aanvaardt. De apostel Petrus leerde, dat mensen door het woord van God opnieuw geboren (en daarmee een kind van Hem) worden.

“Hebt elkaar vurig lief uit een rein hart, u die wedergeboren bent, niet uit vergankelijk maar uit onvergankelijk zaad, door Gods levend en blijvend woord” (1 Petrus 1:23)

Zijn Joodse hoorders hield Jezus voor:

“Terwijl u het licht hebt, geloof in het licht, opdat u zonen van [het] licht wordt” (Johannes 12:36)

Wie “geloof in het licht”, wie Jezus betrouwbaar acht en zijn boodschap aanneemt, wordt een “zoon van het licht”. Het voorrecht om Gods kind te zijn is een onverdiend geschenk dat God aan allen geeft die Hem op zijn woord geloven.

“Hun die in zijn naam geloven” is een parallel of een nadere precisering van “zo velen als het hebben aangenomen”. Plotseling wordt hier gesproken over een persoon met een naam. Uitleggers hebben zich daarom afgevraagd: “In wiens naam geloven? In de naam van God? In de naam van het woord? In de naam van Jezus?”⁸

Op grond van het tekstverband ligt het voor de hand om aan de naam van God te denken. In de hoofdzin was God namelijk genoemd. De zin luidt immers: “hun gaf het [woord] recht kinderen van God te worden, hun die in zijn naam geloven”. Maar op grond van het “colofon” van het Johannes-

---

⁸ C.de Beus, a.w., p.82.

evangelie ligt het voor de hand om te denken aan de naam van Jezus. De evangelist schreef daar:

*“Jezus dan heeft nog wel vele andere tekenen voor de ogen van zijn discipelen gedaan, die niet geschreven zijn in dit boek; maar deze zijn geschreven opdat u gelooft dat Jezus is de Christus, de Zoon van God, en opdat u **gelovend [het] leven hebt in zijn naam**” (Johannes 20:30-31)*

Beide verklaringen van “zijn naam” vullen elkaar aan. Wie in de naam van God gelooft en Hem “als God vereert en dankt”, wie erkent dat alle dingen zijn ontstaan omdat Hij heeft gesproken (vgl. Johannes 1:3), die heeft het woord aangenomen en is erdoor verlicht (vgl. Rom.1:21). En wie in de naam van Jezus gelooft, die is ervan overtuigd dat “JHVH redt”, want dat is de betekenis van de naam “Jezus”. Zo iemand mag beseffen dat Jezus de Messias is, de Zoon van God, de beloofde koning die het rijk van God op aarde vestigt. Door Hem zal God de hele mensheid redden en van haar zonde bevrijden (Mattheüs 1:21). Wie gelooft dat de Ene alle dingen heeft geschapen en dat Hij door Jezus het geschapene zal redden, bezit eeuwig leven, want er staat geschreven:

“Dit is het eeuwige leven: dat zij U kennen, de enige waarachtige God, en Jezus Christus die U hebt gezonden” (Johannes 17:3)

Zulke mensen zijn “niet uit bloed, niet uit [de] wil van [het] vlees, niet uit [de] wil van een man, maar uit God geboren”. In de oorspronkelijke Griekse tekst staat:

“de gelovenden in de naam van hem die niet uit bloeden noch uit wil van vlees noch uit wil van man werden verwekt”

Het woord “bloed” staat in de oorspronkelijke tekst in het meervoud. Volgens de wet van Mozes is het bloed “de ziel van alle vlees”. Het leven en het bewustzijn van een mens of een dier berusten op de aanwezigheid van bloed (Leviticus 17:14). Met: “niet uit bloeden” bedoelt de evangelist dus: niet uit de levens van een vader en een moeder. Bij een normale geboorte ontvangt het kind een leven dat voortkomt uit het leven van de beide ouders. “Noch uit wil van vlees” wil zeggen: niet uit vergankelijke mensen, die het besluit namen om één vlees te worden. “Noch uit wil van man” betekent waarschijnlijk: niet op grond van de beslissing van een echtgenoot. De verantwoordelijkheid voor het verwekken van een kind wordt in Bijbelse geslachtsregisters altijd bij de man gelegd. Er staat dan: “Abraham verwekte Izak, en Izak verwekte Jakob, en Jakob verwekte Juda en zijn broers...” (Mattheüs 1:2).

Met vers 13 legt de evangelist een bom onder allerlei geliefde opvattingen:

- Het recht om een kind van God te worden *berust niet op natuurlijke afstamming*. Het is “niet uit bloed”. Joden bezitten dit recht niet vanzelfsprekend en niet-Joden zijn er niet per definitie van uitgesloten. Ook kinderen van christelijke ouders zijn niet vanzelfsprekend kinderen van God.
- Het kindschap *berust in geen enkel opzicht op een menselijke beslissing of een menselijke keuze*. Het is niet “uit wil van vlees, noch uit wil van man”. Johannes spreekt over een nieuw leven dat in bepaalde mensen ontstaat zonder dat ze er zelf actief bij betrokken zijn. Dat er een nieuw leven in hen wordt verwekt geschiedt alleen, omdat God het wil.

Volgens enkele handschriften en volgens de kerkvaders Irenaeus en Tertullianus moeten vers 12 en 13 als volgt luiden:

“Maar allen die het hebben aangenomen, hun gaf het recht kinderen van God te worden, hun die in geloven in de naam van Hem die niet uit bloed, niet uit [de] wil van [het] vlees, niet uit [de] wil van een man, maar uit God geboren is”

“Hem die niet uit bloed, niet uit wil van vlees, niet uit wil van een man, maar uit God geboren is” is volgens deze tekstvariant een aanduiding van de Messias. Wie in Zijn naam geloven zijn kinderen van God. Handschriftenonderzoek heeft echter uitgewezen, dat de lezing van de kerkvaders niet de oorspronkelijke is. Vermoedelijk is deze variant ontstaan doordat kerkleiders zich wilden afzetten tegen aanhangers van de gnostiek die zich op Johannes 1:13 beriepen.

Johannes 1:14

Het volgende vers kan worden beschouwd als een samenvatting van Johannes' hele boek:

“En het woord is vlees geworden en heeft onder ons gewoond en wij hebben zijn heerlijkheid aanschouwd, een heerlijkheid als van een eniggeborene van een vader, vol van genade en waarheid” (Johannes 1:14)

Dat “het woord vlees is geworden” is een opmerkelijke uitspraak. De evangelist zegt niet, dat het woord “in een mens kwam”, of in een bepaald mens “begon te wonen”, of die mens “vervulde”. Johannes spreekt uit dat het woord dat er al in het begin was (Johannes 1:1) maar nog niet bestond als individu, op een zeker moment in een volstrekt nieuwe, tevoren niet bestaande toestand kwam: het werd vlees. De evangelist gebruikt hier het werkwoord *egeneto*, dat hij eerder had gebruikt in verband met de “wording” van Johannes de Doper (Johannes 1:6).

“Vlees en bloed” is in de Bijbel een aanduiding van “een mens” (zie Mattheüs 16:17). “Alle vlees” is een aanduiding van “de hele mensheid” (zie bij voorbeeld Johannes 17:2 en Handelingen 2:17). “Vlees” betekent daarom: “een sterveling”, een mens die net als alle andere mensen broos, vergankelijk en sterfelijk is. Johannes’ woorden bevatten een paradox:

Het woord dat ten grondslag ligt aan de hele schepping en dat verwijst naar de Schepper (Johannes 1:1-3), het woord waarin *leven* is, het woord dat de mensheid kennis verschaft van haar Maker en van diens bedoelingen met het geschapene (Johannes 1:4-5), dat woord heeft in een *sterfelijk* mens gestalte gekregen. Het handelen en spreken van die sterveling was een volmaakte uitdrukking van het handelen en spreken van de Ene. Hij was het woord in zichtbare, hoorbare en tastbare vorm. Zolang Hij in de wereld was, was Hij het licht van de wereld (Johannes 9:5).

De evangelist vertelt niet, *wanneer* en *hoe* het woord vlees is geworden. Het evangelie geeft geen antwoord op de vraag of dit gebeurde toen Jezus door Gods Geest werd verwekt in de maagd Maria, of pas later: toen hij in Bethlehem werd geboren, toen hij *bar mitswa* werd in de tempel, of toen hij werd gedoopt en de Geest in de gedaante van een duif op Hem neerdaalde. Hoewel het eerste antwoord het meest voor de hand ligt, groeide het vleesgeworden woord langzaam om uiteindelijk volwassen te worden (Lukas 2:52) – net zoals het geschreven woord van God pas na verloop van duizenden jaren was voltooid (Kolossenzen 1:25).

Met “onder ons” bedoelt de evangelist: onder ons, Joden. Het woord kwam immers tot “het zijne” (Johannes 1:11) en in verband met het woord is het zijne een aanduiding van Israël. “Gewoond” is in de oorspronkelijke tekst “getabernakeld” (Gr. *skenoo*). Zoals God ooit binnen het legerkamp van Israël aanwezig was in een tabernakel, zo was het woord eens onder dit volk aanwezig in de mens, Jezus Christus. Het lichaam van Jezus was een tempel, omdat Gods heerlijkheid erin woonde (Johannes 2:19-21). Het werkwoord *skenoo* komt behalve in Johannes 1:14 alleen nog maar voor in het boek Openbaring, als aanduiding voor het verblijf van verlore schepselen in Gods nabijheid (Openbaring 7:15, 12:12, 13:6 en 21:3).

“En wij hebben zijn heerlijkheid aanschouwd” laat de evangelist hierop volgen. Het ligt voor de hand om daarbij te denken aan de “tekenen die Jezus voor de ogen van zijn discipelen heeft gedaan” – tekenen waaruit bleek dat Hij de Messias was (Johannes 20:30-31). In het Johannes-evangelie worden acht van deze tekenen beschreven. Zeven tekenen vonden plaats gedurende de tijd dat het vleesgeworden woord op aarde was, het achtste gebeurde pas na de opstanding. Bij de vermelding van het eerste teken, het veranderen van water in wijn tijdens een bruiloftsfeest, merkt de schrijver op:

*“Dit deed Jezus als het **begin** van zijn tekenen in Kana in Galiléa **en openbaarde zijn heerlijkheid**; en zijn discipelen geloofden in Hem”* (Johannes 2:11)

Jezus openbaarde zijn heerlijkheid in de tekenen die Hij deed. Zó hebben zijn discipelen “zijn heerlijkheid aanschouwd” (Johannes 1:14). De overige tekenen die de evangelist beschrijft zijn: de genezing van de zoon van de hoveling (Johannes 4:43-54, zie m.n. vers 54), de genezing van de verlamde bij de vijver Bethesda (Johannes 5:1-18), de spijziging van de vijfduizend (Johannes 6:1-15, zie m.n. vers 14), de gang over de zee (Johannes 6:16-21), de genezing van de blindgeborene (Johannes 9), de opwekking van Lazarus (Johannes 11, zie m.n. vers 47) en de wonderbaarlijke visvangst (Johannes 21:1-14). Wat in het Johannes-evangelie wordt beschreven is een selectie uit het veel grotere aantal wonderen dat Jezus heeft gedaan. “Jezus dan heeft nog wel andere tekenen voor de ogen van zijn discipelen gedaan” horen we in Johannes 20:30, en aan het slot van zijn boek merkt de evangelist op

“Er zijn echter nog vele andere dingen die Jezus heeft gedaan, waarvan ik denk dat als zij één voor één werden geschreven, zelfs de hele wereld de geschreven boeken niet zou kunnen bevatten” (Johannes 21:25).

Bij de heerlijkheid die de discipelen hadden aanschouwd en die zich in de tekenen van Jezus openbaarde plaatst Johannes een verklarende voetnoot. Het was een heerlijkheid “als van een eniggeborene van een vader”. Aan de tekenen die Jezus deed kon je zien dat Hij de Zoon van God was (Johannes 20:30-31). Niet: “EEN zoon van God”, maar: DE unieke zoon van God, zijn “eniggeborene”. De enige erfgenaam die over alle bezittingen van zijn Vader kon beschikken, en die daar de volledige zeggenschap over had⁹. Wat de Schepper normaliter in een periode van maanden of jaren laat gebeuren door de tussenkomst van wijnstokken en een boer, dat deed Jezus in een ogenblik: hij veranderde water in wijn. Wat normaliter via het tijdrovende proces van zaaiing en oogst, kuitschieten en voortplanting plaatsvindt, dat gebeurde door Zijn optreden in een paar minuten: het graan in vijf broden werd zó veel graan dat het vijfduizend mensen kon voeden, en uit twee visjes ontstond zó veel vis dat de menigte een overvloedig maal ontving. De

---

⁹ De hoofdman van Kapernaüm die volgens Jezus een “groot geloof” bezat, had begrepen dat Jezus als de eniggeboren Zoon van God over het lot van al Gods schepselen kon beschikken. Deze man beschouwde Jezus niet als God, maar als een door God gevolmachtigd mens. Hij zei: “Want ook ik ben een mens onder gezag en heb soldaten onder mij; en ik zeg tot deze: Ga, en hij gaat; en tot een ander: Kom, en hij komt; en tot mijn slaaf: Doe dit, en hij doet het”. De centurion stond onder het gezag van de keizer en van hogere officieren, zo stond Jezus onder het gezag van zijn Vader (zie Mattheüs 8:8-9, Lukas 7:6-8). De positie van Jezus was vergelijkbaar met de positie van de centurion, al was Jezus’ positie natuurlijk oneindig veel verhevener.

wind en de zee moesten Hem gehoorzamen, ziekte en lichamelijke gebreken verdwenen op zijn bevel, zelfs doden kon Hij met een machtswoord weer tot leven roepen. Niet door menselijke inspanning maar door naar Hem te luisteren en door naar Zijn woord te handelen werd er in een uitzichtloze situatie een geweldige vangst binnengehaald.

Johannes sluit zijn zin af met de toevoeging: “vol van genade en waarheid”. Christus openbaarde zijn heerlijkheid niet door het onrecht in de wereld uit te bannen, door als Rechter vonnis te gaan vellen, door boosdoeners te gaan straffen of door korte metten te maken met zijn vijanden. Hij openbaarde zijn heerlijkheid door doden levend te maken, zieken te genezen, hongerigen te voeden, bruiloftsgasten van wijn te voorzien en zijn zwoegende leerlingen te hulp te komen.

“In het klassieke Grieks betekent charis dat wat men een ander geeft en waarmee men hem blij wil maken. Chara is vreugde; chaire is de gewone groet, letterlijk: verheug u!... [in het Hebreeuws] kan chèsèd goedgunstigheid betekenen, maar ook een vriendelijke daad... [De verspieters van het land Kanaän] beloven dat wanneer de Here hun het land zal gegeven hebben, zij Rachab chèsèd en èmèt (genade en waarheid) zullen bewijzen. Dat wil zeggen: zij zullen hun beloften aan de vrouw door de daad gestand doen, en haar en haar familieleden van de dood redden (Jozua 2:12-14)... Een God die groot is van chèsèd en èmèt (Exodus 34:6) is een God die genade verleent en handelt naar wat Hij beloofd heeft”¹⁰

Verderop in het evangelie wordt hierover gezegd:

“Want God heeft zijn Zoon niet in de wereld gezonden opdat Hij de wereld zou oordelen, maar opdat de wereld door Hem behouden zou worden” (Johannes 3:17)

Redding en heling vormden de kern van zijn missie. De uitdrukking “genade en waarheid” in Johannes 1:14 moet worden opgevat als een *hendiadys*. Het betekent: “ware genade”, of “echte genade”. De Messias openbaarde zijn heerlijkheid niet door een schaduw of afbeelding of belofte van redding te geven, maar door mensen in nood werkelijk te redden. De wijn die Hij aan de bruiloftsgasten schonk was van de allerbeste soort, de maaltijd die Hij zijn hoorders verschafte was overvloedig. Zijn genezingen waren altijd volkomen, en aan Lazarus die Hij uit het graf riep was geen spoor van ziekte of ontbinding meer te ontdekken.

Hoewel vele Israëlieten getuige zijn geweest van de wonderen die Jezus deed, hebben slechts enkelen daarin “zijn heerlijkheid aanschouwd” en

---

¹⁰ De Beus, a.w., p.113-114.

beseft dat Hij de Zoon van God is. Ook bij de discipelen was er sprake van een groeiend geloof, en sommigen werden pas van de messianiteit van Jezus overtuigd na Zijn opstanding. De meeste mensen zagen de wonderen wel, maar begrepen de betekenis ervan niet. Voor hen waren de wonderen geen tekenen. Ze concludeerden er niet uit dat Jezus de “Eniggeborene van de Vader” was die de hele mensheid ging bevrijden uit de slavernij van de vergankelijkheid en de vruchteloosheid. Jezus zei daarom tegen hen:

“Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: u zoekt Mij, niet omdat u tekenen hebt gezien, maar omdat u van de broden hebt gegeten en verzadigd bent. Werkt niet om het voedsel dat vergaat, maar om het voedsel dat blijft tot in [het] eeuwige leven, dat de Zoon des mensen u zal geven, want Hem heeft de Vader, God, verzegeld” (Johannes 6:26-27)

Johannes 1:15

“[Johannes getuigt van Hem en heeft geroepen en gezegd: Deze was het van Wie ik zei: Hij die na mij komt, is mij vóór, want Hij was eerder dan ik.]”

Deze weergave (Herziene Voorhoeve vertaling, 1982) wijkt enigszins af van voorafgaande edities van de Bijbel. De Statenvertaling van 1637 zegt:

“Die na mij komt, is vóór mij geworden, want Hij was eer dan ik”.

De vertaling van het NBG (1951) luidt:

“Die na mij komt, is vóór mij geweest, want Hij was eer dan ik”

Volgens vrijwel alle vertalingen moeten de termen *emprosthén* en *prootos*, die de evangelist in de oorspronkelijke Griekse tekst gebruikt, worden opgevat als tijdsaanduidingen. Maar in de Bijbel zijn deze termen dikwijls aanduidingen van iemands rang, en niet van het tijdstip waarop iemand bestaat¹¹. Men zou het slot van vers 15 daarom ook als volgt kunnen vertalen:

---

¹¹ *Prootos* in de zin van “de eerste in rang”, “de meest aanzienlijke”, of “de voornaamste” komt voor in Mattheüs 10:2, 20:27, 22:38; Markus 6:21, 9:35, 10:44, 12:28-29; Lukas 19:47; Handelingen 13:50, 16:12, 17:4, 25:2, 28:7, 28:17 en 1 Timotheüs 1:15. In de laatste tekst is het ironisch bedoeld, want “de eerste der zondaren” betekent: “de ergste zondaar”. *Emprosthén* heeft dikwijls betrekking op plaats en niet op tijd. Men kan “voor” iemands voeten neervallen (Openbaring 19:10 en 22:8) of de deur “voor” iemands neus sluiten (Mattheüs 23:13). Wanneer je “voor” iemand uitgaat, is dit zowel een aanduiding van plaats als van tijd, maar vooral van plaats, want de één volgt de ander spoedig (Mattheüs 11:10, Lukas 7:27, Filippenzen 3:13). In de meeste gevallen betekent *emprosthén* “voor” (een persoon) in de betekenis van: in iemands tegenwoordigheid. Zo wordt het in minstens 32 Bijbelteksten gebruikt. Men kan Jezus belijden “voor” de mensen, “voor” de rechter verschijnen, et cetera.

“Hij die na mij komt, is me voorbij gestreefd, want hij was aanzienlijker dan ik”

Dit getuigenis van de Doper, dat de evangelist aanhaalt, sluit aan op het voorafgaande (vers 8-9, vers 15b) en het volgende (vers 16-18). De Doper kon als voorloper van de Messias alleen maar van het licht en van genade *getuigen*, maar de Messias die na hem kwam, was het *ware* licht en bracht *echte* genade. De Doper kon alleen maar dopen met *water*, maar de Messias zou dopen met heilige *Geest* (vers 29-34). De Doper was in vergelijking met zijn opvolger de mindere, niet waardig om de riem van zijn sandalen los te maken (vers 27). De Doper raakte zijn leerlingen kwijt, en allen gingen achter Jezus aan (Johannes 3:22-30). Volgens andere ooggetuigen zei de profeet: “Hij die na mij komt, is *sterker* dan ik” (Mattheüs 3:11, Markus 1:7, Lukas 3:16). Dat is de betekenis van *emprosthen* in Johannes 1:15. Wij zouden zeggen: “Hij die na mij komt, is me voorbijgestreefd”.

Johannes 1:16

“Want uit zijn volheid hebben wij allen ontvangen, en wel genade op genade”

Na het tussenzinnetje over de woorden van de Doper (die net als de evangelist van Jezus' voorrangspositie in Gods plan had getuigd), zet Johannes zijn betoog voort. “Zijn volheid” verwijst naar de volheid die in vers 14 was genoemd. Het vleesgeworden woord dat “onder Israël had gewoond” was vol geweest van genade en waarheid. In het vleesgeworden woord ontving het volk Israël een nog veel grotere genade dan het al bezat omdat het geschreven woord van God aan haar was toevertrouwd (vgl. Romeinen 3:2). Ieder die met Jezus in aanraking kwam en Hem om hulp vroeg of Hem als leerling was gaan volgen werd door die ontmoeting in positieve zin veranderd. Zulke mensen ontvingen lichamelijke of geestelijke genezing, leerden God op een nieuwe manier kennen, en mochten de onverdiende goedheid van de Schepper ervaren. De apostel Petrus zei in dit verband:

*“U weet wat er is gebeurd door heel Judéa, te beginnen van Galiléa, na de doop die Johannes heeft gepredikt, [met] Jezus van Nazareth, hoe God Hem heeft gezalfd met [de] heilige Geest en met kracht. Hij is [het land] doorgegaan, terwijl Hij **goeddeed** en **allen gezond maakte** die door de duivel waren overweldigd, want God was met Hem”* (Handelingen 10:37-38)

Jezus “deed goed” en “maakte allen gezond” – niet alleen in lichamelijk opzicht maar ook in geestelijk opzicht, door namens zijn Vader onderwijs te geven en die Vader aan de mensheid te openbaren. Zo gaf Hij anderen vanuit zijn eigen volheid.

Voor “genade op genade” staat in het Grieks: “genade tegenover (*anti*) genade”. Gezien het voorafgaande moeten we dit opvatten als: “telkens weer

nieuwe genade in plaats van de vorige". Genade die steeds sterker werd, en in steeds meer vormen en op steeds meer manieren geschonken werd aan Israëlieten die op de Messias vertrouwden. De betekenis van de uitdrukking wordt in het volgende vers verklaard.

Johannes 1:17

"Want de wet is door Mozes gegeven; de genade en de waarheid is door Jezus Christus geworden".

"Genade" en "waarheid" zijn niet twee afzonderlijke dingen, maar één enkele zaak. Het Griekse voegwoord *kai* heeft verklarende betekenis. Men zou het slot van vers 17 als volgt kunnen weergeven: "de genade, de waarheid namelijk, is door Jezus Christus geworden".

God bewees het volk Israël genade door aan hen Zijn wet te geven:

"...welk groot volk is er, dat inzettingen en verordeningen heeft zo rechtvaardig als heel deze wet die ik u heden voorleg?" (Deuteronomium 4:8)

Maar in deze wet, die door bemiddeling van Mozes werd gegeven, werd al geput uit de volheid van de Messias. Jezus heeft daarover eens opgemerkt:

*"U onderzoekt de Schriften, omdat u meent daarin eeuwig leven te hebben; en **die zijn het die van Mij getuigen**" (Johannes 5:39)*

*"Als u Mozes geloofde, zou u Mij geloven, want **hij heeft over Mij geschreven**" (Johannes 5:46)*

De wet kon echter alleen nog maar van de Messias *getuigen*. De werkelijkheid waarover zij sprak was er nog niet. Bovendien werd de genade die God door zijn Zoon zou gaan schenken er dikwijls afgebeeld in de vorm van typen en schaduwen, bijvoorbeeld in de ceremoniën van de offerdienst. Met het bloed van stieren en bokken werden de Israëlieten geheiligd en van zonden gereinigd (vgl. Hebreeën 9:13). Dat was een vorm van genade. Maar bloed van stieren en bokken kan de zonden niet werkelijk wegnemen (Hebreeën 10:4). De echte genade, de realiteit die met de symbolen uit de wet overeenstemt, is door Jezus Christus tot stand gekomen (vgl. Hebreeën 8:5).

Johannes 1:18

"Niemand heeft ooit God gezien; de eniggeboren Zoon die in de schoot van de Vader is, die heeft [Hem] verklaard".

"Niemand heeft ooit God gezien" zegt de evangelist, en dat is ook zo. In de Bijbel wordt God "de Onzienlijke" genoemd (Kolossenzen 1:15, 1 Timotheüs

1:17, Hebreeën 11:27), de Persoon die niemand zien *kan* en die een ontoegankelijk licht bewoont (1 Timotheüs 6:16). Wanneer God ergens verschijnt of zich aan iemand openbaart, dan gebeurt dat niet rechtstreeks maar via zijn bode of representant, de Engel van de Heer.

Het voorafgaande betoog van de evangelist maakt duidelijk, dat hoewel God door niemand ooit is *gezien*, de mensheid Hem wel telkens opnieuw heeft *gehoord*:

“God was het woord” (vers 1c)

“In het [woord] was leven en het leven was het licht van de mensen, en het licht schijnt in de duisternis...” (vers 4, 5a)

“En het woord is vlees geworden en heeft onder ons gewoond...” (vers 14)

Strikt genomen hebben Johannes en de overige apostelen ook in de persoon van Jezus God niet gezien. In zeker opzicht wél, want Jezus is “het beeld van de onzichtbare God” (Kolossenzen 1:15, Hebreeën 1:3, vgl. Johannes 12:45, 14:9). Wanneer een beeld de getrouwe weergave is van een persoon, dan is het in bepaald opzicht de persoon zelf. Wie een portretbuste van een beroemd componist ziet, roept uit: Dat is Beethoven, of: Dat is Mozart! Maar beeld en persoon zijn niet identiek. Wie op grond van de Bijbel beseft dat Jezus “het beeld van de onzichtbare God is”, erkent daarmee ook dat er bij alle overeenkomst sprake is van een essentieel verschil.

Door Jezus hebben wij op een beslissende manier van God *gehoord*. De “eniggeboren Zoon” - Gods enige Zoon, de erfgenaam van alle dingen (Hebreeën 1:2) – die heeft Hem “verklaard”. Het woord dat de evangelist voor verklaren gebruikt is het voltooid deelwoord *exegeesato* (waarvan ons woord “exegetiseren” is afgeleid). Op andere plaatsen in de Bijbel is dit als “vertellen” of “verhalen” weergegeven (zie Lukas 24:35, Handelingen 10:8, 15:12, 15:14, 21:19). “Uiteenzetten” zou ook een goede weergave zijn: Jezus heeft voor ons uiteengezet wie God is. In zijn eerste brief merkt Johannes hierover op:

“En dit is de boodschap die wij van Hem gehoord hebben en u verkondigen: dat God licht is en dat er in Hem in het geheel geen duisternis is” (1 Johannes 1:5)

Toen een voorbijganger Hem aansprak als “Goede Meester”, zei Jezus:

“Niemand is goed dan Eén: God” (Markus 10:18)

Door het onderwijs van Jezus werden Gods goedheid en genade zichtbaar. Hij sprak “woorden van eeuwig leven” (Johannes 6:68). Hij liet zien wie de Vader is en wat die Vader met al zijn schepselen - met Israël en de volken - van plan is. Zelfs aan het kruis bad Hij nog om vergeving voor zijn moordenaars (spottende Schriftgeleerden en Romeinse soldaten), en vroeg aan zijn Vader om hen uit de greep van de haat, de vijandschap en de zonde te bevrijden.

Johannes schreef niet: “de eniggeboren Zoon die in de schoot van de Vader was vóór Hij als mens ter wereld kwam, die heeft [Hem] verklaard”. De evangelist schreef letterlijk:

“de zijnde in de schoot van de Vader, die heeft [Hem] verklaard”

De Zoon is daar **nu**, aangezien Hij veertig dagen na Zijn opstanding uit de doden werd opgenomen in de hemel. De predikant die al vaker werd geciteerd merkt bij vers 18 op: “Johannes spreekt over Christus vanuit de tijd na zijn opstanding en zijn hemelvaart”¹².

Het Griekse woord *kolpos*, dat in Johannes 1:18 met “schoot” is vertaald, kan wanneer het in verband met een kust wordt gebruikt een “baai” of een “inham” betekenen (Handelingen 27:39). Wanneer het in verband met mensen wordt gebruikt, dan is “in iemands schoot”: in iemands onmiddellijke nabijheid (vgl. Lukas 6:38). Wie aan tafel “in de schoot van een ander aanlag”, bevond zich direct naast die ander en kon hem iets influisteren (Johannes 13:23). “In Abrahams schoot” was beeldspraak voor het verblijf van rechtvaardige Joden bij hun stamvader in de toekomstige wereld (Lukas 16:22-23). “In de schoot van de Vader” wil dus zeggen: op een ereplaats in Gods onmiddellijke nabijheid, de plaats van het naaste familielid of de diepste vertrouweling. Daar bevindt de Zoon zich sinds Hij in de hemel is opgenomen (Lukas 24:51, Markus 16:19). Hij is gaan zitten aan Gods rechterhand.

In de *Textus Receptus* staat, dat de “eniggeboren Zoon” ons de Vader heeft verklaard, maar volgens enkele handschriften zou Johannes hebben geschreven, dat de “eniggeboren God” ons de Vader heeft verklaard. Aangezien het woord “God” is (in de betekenis van Beschikker, of Plaatsers, zie Johannes 1:1) is deze alternatieve lezing niet onjuist. Ook Jezus is immers Beschikker of Plaatsers (en dus “God”), want de Vader heeft Hem “alles in de handen” gegeven (Johannes 3:35, 13:3, 17:2; Mattheüs 11:27, 28:18; Lukas 10:22; Efeze 1:20-22; Filippenzen 2:9-10).

---

¹² De Beus, a.w., p.120.

Wel is het onjuist om – zoals de kerkvader Origenes deed – uit deze tekstvariant het dogma van de “eeuwige generatie van de Zoon” af te leiden. Want de Bijbel spreekt niet over een “eeuwige generatie” maar spreekt in verband met de verwekking van de Zoon over een “heden”, dat wil zeggen: een moment in de tijd waarop deze verwekking plaatsvond (Psalm 2:7, Handelingen 13:33). Een “eeuwige generatie” (in de zin van een altoosdurende vorming of verwekking van de Zoon) is een denkbeeld dat niet alleen volstrekt ongerijmd maar ook on-Schriftuurlijk is.

Conclusie

We vatten samen:

1. Uit de proloog van het evangelie van Johannes (1:1-18) kan niet worden afgeleid dat de evangelist “het verhaal vertelt van een Goddelijk wezen dat uit de hemel is neergedaald en een menselijk lichaam heeft aangenomen tot redding van de mensheid”.
2. Volgens de Bijbel is het Johannes-evangelie ook niet pas aan het eind van de eerste of het begin van de tweede eeuw geschreven. Het grootste deel van het evangelie werd geschreven vóór de val van Jeruzalem in het jaar 70. Johannes 5:2 zegt immers: “Nu is er in Jeruzalem aan de Schaapspoort een vijver... met vijf zuilengangen”. Na het jaar 70 was die vijver met zijn zuilengangen er niet meer. En in Johannes 19:18 wordt de plaats genoemd “die Lithostrótos heet en in het Hebreeuws Gábbatha”¹³. Na het jaar 70 bestond die plaats niet meer, want de soldaten van Vespasianus en Titus hebben in Jeruzalem geen steen op de andere gelaten. Zulke tekstgedeelten moeten vóór de verwoesting van de stad zijn geschreven. Wel kunnen enkele verklarende aanvullingen en een epiloog (Johannes 21:1-25) op een later tijdstip aan de tekst zijn toegevoegd.
3. Binnen de proloog hebben de verzen 1-13 betrekking op het scheppende, leven gevende en licht verspreidende woord van God, niet op de persoon van Gods Zoon. In dit tekstgedeelte gaat het om wat de eerste christenen de “*logos asarkos*” noemden, het woord dat nog geen vlees was geworden.
4. Toen het woord “vlees” werd, ontstond Gods Zoon. De engel Gabriël zei immers tegen de maagd Maria: “Heilige Geest zal over u komen en kracht van de Allerhoogste zal u overschaduwen; daarom ook zal dat Heilige, dat geboren *zal worden*, Gods Zoon worden genoemd” (Lukas 1:35). Vóór zijn verwekking en geboorte bestond de Zoon niet. Hij werd verwekt op een bepaald moment in de tijd, een “heden” dat plaatsvond in de eerste eeuw (Psalm 2:7, Handelingen 13:33).

---

¹³ Lithostrótos betekent “stenen plaveisel”, en Gábbatha is “verhevenheid”.

5. Het goede nieuws dat Johannes mocht verkondigen houdt in dat de realiteit waarvan het geschreven woord getuigt in de persoon van Jezus is verschenen. Hij is de Messias, Gods eniggeboren Zoon, die ons de Vader heeft verklaard en die nu in de schoot van de Vader is. Wie in Hem gelooft, bezit het leven in Zijn naam (“God redt”). Zie Johannes 20:31.

6. Het goede nieuws dat Johannes mocht verkondigen houdt in dat *ieder* die dit goede nieuws gelooft, ongeacht zijn of haar geslacht, afkomst, nationaliteit of sociale status, een kind van God wordt en het ware, blijvende leven ontvangt (Johannes 1:12-13). Ook ongeacht de diepte van de duisternis waarin men heeft verkeerd (of nog verkeert).

7. Het goede nieuws van Johannes houdt bovendien in dat *ieder mens* eens zal worden verlicht door het woord dat in de wereld is gekomen en vlees is geworden (Johannes 1:9). Het licht zal de duisternis uiteindelijk totaal verdrijven. God wordt “alles in allen” (1 Korinthe 15:28), en in Hem is in het geheel geen duisternis (1 Johannes 1:5). Ongeloof zal niet het laatste woord hebben, want het Lam van God “neemt de zonde van de wereld weg” (Johannes 1:29).

* * * * *